

**До 75-річчя академіка НАН та НАМН України,
завідувача кафедри нейрохірургії НМУ ім. О.О.Богомольця**

ВІТАЛІЯ ІВАНОВИЧА ЦИМБАЛЮКА

2022 рік є ювілейним для Цимбалюка Віталія Івановича – відомого вченого, нейрохірурга, педагога, організатора охорони здоров'я, громадського діяча, доктора медичних наук, професора, академіка НАН та НАМН України, Президента Національної академії медичних наук України, завідувача кафедри нейрохірургії Національного медичного університету імені О.О. Богомольця, Заслуженого діяча науки і техніки України, лауреата двох Державних премій України у галузі науки і техніки, члена Президії Національної академії наук України, керівника відділу відновної та функціональної нейрохірургії ДУ «Інститут нейрохірургії імені академіка А.П. Ромоданова НАМН України».

Віталій Іванович Цимбалюк народився 26 січня 1947 року у с. Симонів Гошанського

району Рівненської області. Після закінчення у 1970 році з відзнакою Тернопільського медичного інституту Віталій Іванович працював за розподілом лікарем-невропатологом районної лікарні № 2 у селі Великі Межирічі Корецького району Рівненської області. І той перший досвід практичного лікаря визначив його подальший клінічний та науковий пошук. Із 1971 року доля В.І. Цимбалюка, як клініциста, науковця, організатора системи охорони здоров'я, фундатора нових напрямків нейронаук, засновника наукової школи, пов'язана із ДУ «Інститут нейрохірургії імені академіка А.П. Ромоданова НАМН України», у якому він пройшов шлях від клінічного ординатора до керівника відділу й заступника директора з наукової роботи. Усі ці якості повною мірою реалізувалися також і у педагогічній діяльності В.І. Цимбалюка на кафедрі нейрохірургії НМУ імені О.О. Богомольця, де він працював професором (1986–1993), а в подальшому (з 1993 року) – завідувачем.

У 1986 році кафедру нейрохірургії Київського медичного інституту за сумісництвом очолив директор Київського науково-дослідного інституту нейрохірургії, Заслужений діяч науки і техніки України, Герой соціалістичної праці, лауреат Державної премії України, академік АМН СРСР, НАН України, Російської АМН та АМН України, професор Андрій Петрович Ромоданов (1920–1993). На посаду професора кафедри нейрохірургії А.П. Ромоданов запросив В.І. Цимбалюка. Із міркувань оптимізації, зусиллями академіка А.П. Ромоданова та ректора Київського медичного інституту академіка Є.Г. Гончарука кафедру нейрохірургії було переведено на базу Київського науково-дослідного інституту нейрохірургії, що дозволило поєднати якісну педагогічну, лікувальну та наукову роботу у межах одного підрозділу, і саме професор В.І. Цимбалюк допоміг реалізувати усі задуми і мрії Учителя. За ініціативи академіка А.П. Ромоданова був створений навчально-науково-виробничий комплекс «Нейрохірургія», куди увійшли Київський науково-дослідний інститут нейрохірургії, кафедра нейрохірургії Київського медичного інституту, кафедра нейрохірургії Інституту удосконалення лікарів, нейрохірургічне відділення лікарні швидкої медичної допомоги. З 1988 року основною базою наукових досліджень кафедри є новостворене на той час відділення відновної нейрохірургії, яке очолив професор В.І. Цимбалюк. У перші роки роботи на кафедрі В.І. Цимбалюк розробив власну демонстраційну *слайдотеку* і *фільмотеку* з ілюстраціями нейрохірургічної патології, оновив лекційні курси для студентів вищих медичних навчальних закладів і здобувачів післядипломної освіти, що суттєво покращило викладання дисципліни. В.І. Цимбалюк є співавтором 22 підручників та навчальних посібників, у тому числі російською та англійською мовами.

З 1993 року професор В.І. Цимбалюк очолює кафедру нейрохірургії, активно поєднуючи педагогічну діяльність із клінічною, а також із науковою та організаційною роботою. В.І. Цимбалюк є членом

Вченої ради Національного медичного університету імені О.О. Богомольця та медичного факультету № 1. Протягом трьох десятиліть роботи завідувачем кафедри нейрохірургії НМУ Віталію Івановичу вдалося сформувати колектив однодумців, які є представниками його школи і втілюють у клінічну та педагогічну діяльність його наукові ідеї та долають сучасні виклики періоду реформування вітчизняної медичної освіти. За очолюваний В.І. Цимбалюком період на кафедрі нейрохірургії пройшли навчання понад 32 тис. студентів, 30 клінічних ординаторів, 30 аспірантів і 4 магістри. До переліку випускників кафедри, окрім вітчизняних, входять представники понад двадцяти різних країн ближнього та дальнього зарубіжжя.

Академік В.І. Цимбалюк має велике коло наукових інтересів. Він є фундатором нових напрямів в галузі нейронаук – відновної нейрохірургії та нейротрансплантології, теоретичне обґрунтування та впровадження у клінічну практику яких дозволили розширити горизонти сучасних поглядів на можливість відновлення нервової системи. Ще у 1988 році, за ініціативи В.І. Цимбалюка та за підтримки академіка А.П. Ромоданова, була створена клініка відновної нейрохірургії, як самостійний підрозділ Інституту нейрохірургії та основна клінічна база кафедри нейрохірургії, і яка не мала на той час аналогів у світі. Відновна нейрохірургія розглядається як комплекс хірургічних заходів, спрямованих на подолання наслідків ураження нервової системи у контексті відновлення її функцій. Головним завданням такого напрямку є вивчення фундаментальних механізмів функціональної регенерації нервової системи з метою розробки пато- та саногенетично обґрунтованих методів лікування. У сукупності із існуючими консервативними та хірургічними методами це може покращити якість життя хворих із неврологічною та нейрохірургічною патологією. Одним із основних напрямків діяльності клініки відновної нейрохірургії стало вивчення регенераторних можливостей периферичної нервової системи. Перші дисертаційні роботи, виконані під керівництвом Віталія Івановича, були присвячені проблемам відновного лікування травми периферичних нервів, методам контролю та стимулювання їх регенерації. Становлення клініки відновної нейрохірургії було початком творення наукової школи академіка В.І. Цимбалюка.

Отриманий клінічний досвід та результати наукових досліджень колективу клініки неодноразово висвітлювалися на всеукраїнських та міжнародних конференціях. У 1996 році «За розроблення і впровадження нових методів діагностики та хірургічного лікування ушкоджень периферичної нервової системи, організацію спеціалізованої хірургічної допомоги в Україні» член-кореспондент АМН України В.І. Цимбалюк разом із колективом авторів був удостоєний Державної премії України у галузі науки і техніки.

У подальшому під керівництвом професора В.І. Цимбалюка була виконана низка дисертаційних робіт, присвячених патології периферичної нервової системи, зокрема розробці методів відновного лікування при травмі плечового сплетення. Результати даного дослідження лягли в основу монографії «Хірургічне лікування ушкоджень плечового сплетення» (В.І. Цимбалюк, Г.В. Гайко, М.М. Сулій, С.С. Страфун, 2000), яка була відзначена у 2003 році премією АМН України. Дисертантами В.І. Цимбалюка вивчалися також питання множинних, компресійних, вогнепальних та ятрогенних ушкоджень периферичних нервів, пухлин периферичних нервів, вплив малих доз радіації на периферичні нерви, аналізувалися можливості електростимуляції у відновленні функцій периферичних нервів та ін.

До сфери наукових інтересів В.І. Цимбалюка також входять проблеми лікування хронічного болю після травми периферичного нерва. У клінічну практику відділення були впроваджені інтрадуральні резекції задніх корінців спинного мозку та DREZ-томії при лікуванні больових синдромів на тлі травми плечового сплетення, удосконалені методики кріодеструкції чутливої частини трійчастого нерва при невралгіях трійчастого нерва, які, як відомо, є методом вибору у пацієнтів похилого та старечого віку, а також у хворих із тяжкою супутньою патологією.

Під керівництвом та за безпосередньої участі академіка В.І. Цимбалюка був розроблений електростимулятор «НейСі-3М» – ефективний та безпечний вітчизняний серійний виріб медичного призначення, використаний на даний час у більш ніж 1500 пацієнтів. Застосування даного електростимулятора сприяло покращенню відновлення рухової активності, іннервації органів малого тазу, зменшенню спастичності і больового синдрому у хворих, передусім із наслідками хребетно-спинномозкової травми. Загалом, за період існування клініки відновної нейрохірургії під керівництвом та за безпосередньої участі В.І. Цимбалюка було виконано близько 17 тис. оперативних втручань на периферичній нервовій системі, а за результатами наукових досліджень та аналізу клінічних даних підготовлено 35 дисертаційних робіт.

Академік В.І. Цимбалюк є фундатором нейротрансплантології, як окремого напрямку науково-практичних досліджень. Перші дослідження, які стосувалися використання біоінженерних технологій, були проведені під керівництвом Віталія Івановича наприкінці 80-х років XX ст. і базувалися на існуючих на той час знаннях про вплив трансплантації стовбурових клітин, ембріональної нервової тканини (ТЕНТ) на ушкоджений гіпоксією мозок. Першу у світі внутрішньомозкову ТЕНТ при ДЦП було виконано В.І. Цимбалюком у 1989 році в Інституті нейрохірургії. Того ж року було здійснено 10 аналогічних втручань, а також проведено ТЕНТ при апалічному синдромі, епілепсії, ішемічному інсульті, паркінсонізмі та ін. Упродовж понад 30-річного періоду вивчення ефективності тканинної та клітинної трансплантації під керівництвом Віталія Івановича було виконано більш як 20 дисертаційних робіт, а результати досліджень дали можливість зробити висновок про позитивний вплив апробованих біоінженерних засобів на перебіг різних видів патології нервової системи, зокрема за рахунок присутності у трансплантаті нейрогенних прогеніторів і продукції ними численних нейротропних, метаболічних та ангіогенних факторів, які певним чином обмежують резидентний запальний процес, стимулюють пластичність нейронних мереж мозку і ангіогенез. За дослідження у сфері клітинної та тканинної трансплантації В.І. Цимбалюк разом із групою українських вчених під керівництвом академіка В.І. Грищенка був удостоєний Державної премії України у галузі науки і техніки (2002).

Глибокі теоретичні знання та клінічний досвід у використанні біоінженерних методик дали можливість В.І.Цимбалюку успішно виконувати обов'язки директора Координаційного центру трансплантації органів, тканин та клітин МОЗ України (2002–2004 рр). У останні роки під керівництвом академіка В.І.Цимбалюка здійснюється вивчення властивостей та ефективності трансплантації стовбурових клітин різного фенотипу та походження, що може бути актуальним в лікуванні різноманітної нейрохірургічної патології, зокрема, травми спинного мозку у клініці та в умовах експерименту. Дані літератури та власні експериментальні дослідження, присвячені відновленню функції спинного мозку, висвітлені у фундаментальній монографії «Спинной мозг. Элегия надежды» (В.І. Цимбалюк, В.В. Медведєв, 2010), яка була відзначена премією імені О.О. Богомольця Національної академії наук України (2013). Під керівництвом та за безпосередньої участі Віталія Івановича у клініці відновної нейрохірургії ДУ «ІНХ НАМНУ» було вперше в світі успішно виконано серію реконструктивних втручань у пацієнтів зі спінальною травмою, під час яких дефект спинного мозку заміщували синтетичним гідрогелевим матриксом.

Слід відзначити також внесок В.І. Цимбалюка у розвиток вітчизняної функціональної та стереотаксичної нейрохірургії. Ще на початку своєї практичної діяльності Віталій Іванович зацікавився патологією підкіркових структур головного мозку, зокрема, екстрапірамідними гіперкінезами, результати лікування яких були незадовільними на той час, тому за кілька років ним було розроблено та впроваджено у клінічну практику комплекс стеретаксичних деструкцій підкіркових структур, який дозволяв суттєво зменшити вираженість змішаних форм екстрапірамідних гіперкінезів, покращити стан рухової сфери хворих. Дослідження цієї актуальної проблеми лягли в основу дисертаційної роботи В.І. Цимбалюка «Лікування змішаних форм екстрапірамідних гіперкінезів стереотаксичними операціями» (1976). У подальшому увага В.І. Цимбалюка та колег зосередилась на вивченні спастичності та інших варіантах порушень м'язового тону, які нерідко виявляли при поєднаних ураженнях екстрапірамідної та пірамідної систем, наприклад, при дитячому церебральному паралічу. Віталій Іванович запропонував комплекс оперативних втручань, який поєднував як стереотаксичні операції, зокрема, таламо-дентатотомію, сагітальну кріоталамотомію та інші, так і радикотомії, невротомії, міотомії тощо. Слід також відзначити, що В.І. Цимбалюк оптимізував та впровадив у клінічну практику стереотаксичну дентатотомію – кріодеструкцію вентролатеральної частини зубчатого ядра мозочку, а також модифікував методику її проведення. В.І. Цимбалюк стояв у витоків застосування в Україні глибинної стимуляції мозку при лікуванні низки захворювань головного мозку. Багаторічні дослідження та клінічний досвід проведення стереотаксичних операцій на глибинних структурах головного мозку узагальнилися у докторській дисертації В.І. Цимбалюка «Нейрохірургічне лікування спастичності у хворих з екстрапірамідною патологією» (1985). Віталій Іванович був також одним із перших, хто почав застосовувати малі дози ботулінічного нейротоксину типу А у лікуванні класичних гіперкінезів і дистоній – блефароспазму, геміспазму обличчя, спастичної кривоший, оромандибулярних гіперкінезів, дитячого церебрального паралічу і спастичності.

На нинішньому етапі академік В.І. Цимбалюк активно досліджує можливості нейроінженерних втручань при патології нервової системи, лікування вогнепальних бойових поранень і їх наслідків, больові синдроми та ін. Наукова школа академіка В.І. Цимбалюка складає 15 докторів та 64 кандидатів наук

й докторів філософії, на етапі завершення 3 докторські дисертації та 4 дисертації на здобуття ступеню доктора філософії.

Окремою гранню непересічної особистості академіка В.І. Цимбалюка є його внесок у збереженні пам'яті про фундаторів вітчизняної медицини, зокрема, нейрохірургії. Передусім слід зазначити великі зусилля Віталія Івановича у збереженні пам'яті про Учителя для багатьох поколінь нейрохірургів академіка А.П. Ромоданова. Саме за ініціативи В.І. Цимбалюка отримано рішення щодо присвоєння Інституту нейрохірургії імені академіка А.П. Ромоданова (1993) та здійснено перейменування вулиці Пугачова у Шевченківському районі Києва на вулицю Академіка Ромоданова (2018). Дослідженню історії української нейрохірургії присвячено більше десяти монографій В.І. Цимбалюка, які розкривають життєписи та внесок у розвиток вітчизняної нейрохірургії академіка А.П. Ромоданова, академіків О.І. Арутюнова і Ю.П. Зозулі, члена-кореспондента НАМН України М.Є. Поліщука, професорів Л.П. Чепкого і Б.С. Хомінського. За редакцією В.І. Цимбалюка видано два бібліографічні довідники «Нейрохірургія України» (1993, 2008) та монографії, присвячені історії Інституту нейрохірургії (2006, 2010). Окремо слід виділити надзвичайно цікаву працю академіка В.І. Цимбалюка «Історія української нейрохірургії в портретах», де представлено біографічні портрети дванадцяти найвизначніших постатей української науки в галузі нейронаук – В.О. Беца, П.С. Бабицького, Л.О. Корейши, П.С. Тарасенка, О.І. Арутюнова, А.П. Ромоданова, М.К. Бротмана, Т.М. Сергієнка, Б.С. Хомінського, О.Л. Духіна, Л.Є. Пелеха і О.О. Лапоногова. Віталій Іванович має великий досвід створення документальних фільмів: він є сценаристом, режисером та продюсером 5 документальних стрічок, присвячених історії Інституту і його першим директорам – О.І. Арутюнову та А.П. Ромоданову, а також історії кафедри нейрохірургії НМУ.

Упродовж багатьох років академік Цимбалюк В.І. успішно виконував і виконує обов'язки голови секції «Медицина» та члена Президії комітету з Державних премій України, члена Наукової Ради Кабінету Міністрів України, члена Атестаційної колегії Міністерства освіти і науки України, академіка АН Вищої освіти України. Віталій Іванович є почесним громадянином міста Києва, почесним академіком Полтавської стоматологічної академії, почесним професором Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького і Тернопільського національного медичного університету імені І.Я. Горбачевського. За безпосередньої участі В.І. Цимбалюка організовано перший З'їзд нейрохірургів України і створено Українську асоціацію нейрохірургів, почесним Президентом якої він є нині. Академік В.І. Цимбалюк є членом Європейської асоціації нейронаук, Української асоціації трансплантологів, головним редактором «Журналу Національної академії медичних наук України» і журналу «Клітинна та органна трансплантологія», членом редколегії низки фахових періодичних видань. Із 1993 по 2016 рр. академік В.І.Цимбалюк був заступником головного редактора «Українського нейрохірургічного журналу», провідного фахового періодичного видання в Україні в галузі нейронаук.

У науковому доробку академіка В.І. Цимбалюка понад 1260 наукових праць, у тому числі 87 книг (монографій, підручників і посібників), 140 авторських свідоцтв та патентів на корисну модель. Близько 120 наукових праць В.І. Цимбалюка опубліковано за кордоном, у тому числі у журналах *Brain* і *Acta Neurochirurgica*. Віталій Іванович неодноразово був доповідачем та лектором на Всеукраїнських та міжнародних конференціях у країнах ближнього та дальнього зарубіжжя, зокрема, у Польщі, Угорщині, Росії, Чехії, Білорусії, Молдові, Італії, Австралії, Кувейті, Ізраїлі, США, Великобританії, Японії, Туреччині, Марокко, Мексиці, Іспанії і Данії та ін.

Важливим є також внесок В.І. Цимбалюка у організацію системи підготовки і атестації наукових кадрів в Україні. Впродовж 1993–2013 рр. Віталій Іванович був заступником голови, а протягом 2013–2018 рр. – головою спеціалізованої Вченої ради із захистів докторських і кандидатських дисертацій при ДУ «Інститут нейрохірургії НАМНУ», Головою експертної ради Вищої атестаційної комісії України з клінічної медицини (хірургічні хвороби) (1996–2000). Упродовж 20 років (1993–2013) В.І. Цимбалюк обіймав посаду заступника директора із наукової роботи ДУ «Інститут нейрохірургії НАМНУ», Голови Наукової ради при Президії Національної академії медичних наук України з клінічної медицини (2013–2016), Віце-президента Української асоціації нейрохірургів (1993–2013) та Української протиепілептичної Ліги (1993–2013).

У 2013 році В.І. Цимбалюка було обрано Віце-президентом, а у 2016 році – Президентом НАМН України. У 2021 році В.І. Цимбалюка було переобрано Президентом НАМН України на другий термін. І нині під керівництвом Предидента НАМН України академіка В.І. Цимбалюка НАМН успішно

долає виклики сьогодення, пов'язані із пандемією Covid-19, військовими діями на Сході України, реформуванням системи надання спеціалізованої допомоги населенню та ін.

В.І. Цимбалюк очолює оперативний штаб із надання медичної допомоги пораненим на Сході України; за його участю сформовано мобільні бригади, забезпечено безперервні консультації у військових шпиталях і госпіталізацію частини бійців у клініки Інститутів, підпорядкованих НАМН. Після створення військово-цивільного штабу із надання допомоги пораненим при Міністерстві оборони України В.І. Цимбалюка залучено до його складу. Він консультує у військових шпиталях, бере участь у багатопрофільних консилиумах, координує надання медичної допомоги закладами НАМН і Міністерства оборони України. За період військових дій на Сході України установами НАМН проконсультовано понад 25 тис поранених, із яких більше 3 тис – із найскладнішими видами бойових травм, проведено велику кількість унікальних хірургічних втручань. За організацію і надання допомоги пораненим В.І. Цимбалюка нагороджено відзнаками Міністерства оборони України, Міністерства внутрішніх справ України і Служби безпеки України - «Волонтер України. БСП «Донбас» (2015), «За сприяння Збройним Силам України» (2016), «За мужність та милосердя» (2016), «За заслуги перед Збройними Силами України» (2018), «Знак Пошани» Державної служби України з надзвичайних ситуацій (2018) та іншими.

Досвід організації та надання медичної допомоги в умовах військових дій розкритий у 10 монографіях, посібниках, методичних рекомендаціях, виданих за редакцією В.І. Цимбалюка.

Слід згадати також, що дякуючи непересічним організаторським здібностям Віталія Івановича, стала можливою реалізація Всеукраїнської благодійної акції «Гамма-ніж – Україні», в результаті якої на базі ДУ «Інститут нейрохірургії» відкрито радіохірургічний центр, де на сьогоднішній день отримали допомогу понад 4 тис. пацієнтів, а В.І. Цимбалюк та О.Ю. Швець були відзначені премією «Гордість країни» (2010).

Наукові здобутки, активна громадянська позиція, організаторські здібності Віталія Івановича були відзначені чисельними державними нагородами, преміями, відзнаками: орденом Князя Ярослава Мудрого V ступеня, орденом «За заслуги» (I-III ст.), Почесною грамотою Президії Верховної Ради України, Державними преміями України в галузі науки і техніки (1997, 2002), премією Кабінету міністрів України, преміями імені О.О. Богомольця і М.М. Амосова НАН України, премією АМН України, премією імені А.П. Ромоданова НАМН України, відзнаками Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Київської міської державної адміністрації, низки громадських, релігійних і наукових організацій, у тому числі закордонних – премією А. Везалія (Американська асоціація нейрохірургів), орденом на честь М.І. Пирогова (Європейська академія природничих наук), медаллю на честь В.М. Бехтерева.

Якщо коротко охарактеризувати віхи життя академіка В.І. Цимбалюка, то це понад 50-річний шлях відданого служіння нейрохірургії, науці, шлях формування наукової школи та кафедри нейрохірургії Національного медичного університету! Віталій Іванович – людина високої культури, різнобічних інтересів, енциклопедичних знань. Йому притаманні доброта, чуйність, уважність до колег та пацієнтів, відкритість у спілкуванні, бажання прийти на допомогу!

Щиро вітаємо вельмишановного Віталія Івановича із Ювілеєм і бажаємо йому міцного здоров'я, наснаги, творчого довголіття на благо української науки та усіх гараздів!

Кафедра нейрохірургії НМУ ім. О.О. Богомольця